

maandelijksche magazijnmutaties kunnen opmaken de totale waarde der aanwezige voorraden per fabricatieproduct en in fabricaat aanwezig per fabricatieproduct. Hiernaast stelt de statistiekafdeeling op het gemiddelde maandelijksch bedrag aan productiekosten, zoodat valt om te rekenen voor hoeveel maanden productie magazijnvoorraden aanwezig zijn. Dit overzicht wordt wel iets vertroebeld door het feit, dat niet steeds van elk onderdeel met exacte juistheid valt vast te stellen, voor welk product het in bepaalde verhouding wordt aangewend, doch de kleine verschillen, die daarvan het gevolg kunnen zijn, hebben niet veel te beteekenen, wanneer het er om gaat uit te maken voor hoeveel maanden, in 1 decimaal nauwkeurig, er voorraad aanwezig is.

(Crèvecoeur. „*Comment une entreprise industrielle a réduit ses stocks de 20 %*”. *L'Organisation*, 1932, p. 319/26).

Tusschenmagazijn als voorbereiding voor de expeditie

Expeditie-afdeelingen in een bedrijf hebben vaak niet alleen met het eindproduct te maken; het is toch mogelijk, dat ook halffabrikaten tot verzending komen, vooral als het concern-fabrieken geldt, die elkaar onderling assisteren. De verzending moet dan in het fabricatie-procees worden opgenomen op zoodanige wijze, dat allerlei voorbereidende werkzaamheden en manipulaties, die ter zake der expeditie moeten worden verricht, reeds tijdens de fabricatie zelf zonder noemenswaardige extra-kosten plaats kunnen vinden. Daarbij kan men dan tevens organiseren, hoe deze verrichtingen zullen geschieden. Het is denkbaar, dat het eene artikel direct naar de expeditieafdeeling zal moeten, terwijl het andere eerst in een tusschenmagazijn moet verblijven. In de grafische voorstelling van het fabricatie-procees kan dit tot uiting komen en tevens op welke wijze het interne transport behoort plaats te hebben, b.v. door hef wagens met los draagvlak, zoodat deze draagvlakken tevens als stelling in het tusschenmagazijn kunnen dienst doen, of door vaste wagens.

In andere gevallen zal het transportmiddel zich moeten aanpassen aan de verschillende hoogte van de laadperrons der magazijnen, waarvoor een aanhangwagen met verstelbaar grondvlak aan de elektrokar wordt gekoppeld. Ook kan tijdens het transport, wanneer men gebruik maakt van geijkte transportwagens veel weegwerk reeds plaats vinden, doordat men het transport over een registreerende weegbrug leidt en het afgedrukte gewicht aan de lading wordt gehecht. Een andere gebruikelijke vorm van efficiency is, dat men de laadbakken normaliseert op een bepaalden inhoud, aantal of gewicht.

Organisatorisch is bij de expeditie-afdeeling moeilijk het wegwerken van toppen in de te verzenden hoeveelheden. Met behulp van het fabricatiediagram en het bestellingen-termijnbord zal het mogelijk zijn één dag te voren aan te geven, op welke tijdstippen de expeditie-afdeeling overkropt zal geraken; daartoe wordt dan te voren hulp-personeel van andere afdeelingen ingedeeld.

Ook op het gebied van besparing is de expeditieafdeeling een dankbaar terrein, omdat hier veel is te bereiken met maatregelen, die geen vastlegging van kapitaal vereischen in noemenswaardige hoeveelheid. Speciaal geldt het hier maatregelen om herhaald op- en afladen te voorkomen en de kosten-besparing bij sorteer- en overlaadwerk. Ook tijdens den productiegang is de ongelijke hoogte van laadperron, transportband en werkbank een groote hindernis, die weer door de transportwagen met verstelbaar draagvlak kan worden geneutraliseerd. Als hulpmiddel om de tijd- en geldverspillende transportfasen op te sporen, is het gewenscht zich daarvan een goed beeld te vormen door deze kosten op dezelfde wijze als directe fabricatie-

kosten in productieve bedrijven naar de afdeelingen te groepeeren en de getransporteerde hoeveelheid als „omzet” daar tegenover te stellen. Zoodoende blijkt, waar de hoogste kosten gemaakt worden, die anders in het totaalcijfer voor transportwezen zouden verloren gaan.

(Weiss: „*Die Zwischenlager in den Betrieben als Vorbereitung zum wirtschaftlichen Verpacken; Unkosten-senkung in der Versandabteilung*”. *Die Verpackung*, 1932, p. 232/34 en 277/79).

BOEKBEOORDEELING

Het economisch Getij. Bijdrage tot de verklaring van het Conjunctuurverschijnsel door S. de Wolff (1929, 459 blz.).

Langer dan ik zelf gehoopt had, moest de bespreking van dit werk blijven liggen. Thans is de aan den vooravond der crisis verschenen studie reeds eenige jaren oud. A quelque chose malheur est bon; het voordeel, dat aldus verkregen wordt, is de afstand. Er is meer gelegenheid tot rustig beschouwen en tot toetsing aan hetgeen wij nu al hebben beleefd. Het economisch getij is thans de eb. Misschien heeft de heer de Wolff ons ook over deze crisis iets te zeggen. Zijn bijdrage wil „het” conjunctuurverschijnsel nader tot zijn verklaring brengen. Is zij geslaagd, dan moet daardoor onze kijk op de huidige inzinking aan klaarheid winnen. Dit ligt in den omvang van het voorwerp van des schrijvers onderzoek besloten.

Hebben wij hier te maken met een voldragen vrucht, met rijp werk? De vraag mag worden gesteld, te meer waar de schrijver zijn voorwoord eindigt, tot eigen troost voor bange verwachting nopens (het gemis van) objectiviteit bij de beoefenaars der economie, met deze woorden van Jozua ben Sirach: „Doet Uw werk ook reeds vóór de rijpheid der dagen en gij zult Uw loon ontvangen, als de tijden rijp zijn.” Het zal toch duidelijk zijn, dat dit loon niet alleen van de rijpheid der tijden kan afhangen, doch ook en vooral van de rijpheid van het werk zelf. Deze laatste is op haar minst even belangrijk!

Het boek bestaat uit elf hoofdstukken, nl. een Inleiding, een Historisch overzicht van de crisisliteratuur, drie hoofdstukken Cijfers en Feiten, dan een 6e over economische en psychologische crisisverklaringen, een 7e over de „natuurlijke” verklaring van de crisis, een 8e de grootte der productie, een 9e de grootte der maatschappelijke productie, een 10e de vergroting van den meerwaardevoet en een 11e, behelzende de samenvatting.

Een mathematisch aanhangsel, lijst der curven en personenregister besluiten het werk.

Het spreekt vanzelf, dat ik mij in mijn beoordeeling bepalen moet tot enkele grepen en tot een belichten van den algemeenen geest, die het boek doordringt en draagt. Daarbij zal het piquant zijn na te gaan, in hoever de heer de Wolff, die zulke bange verwachtingen omtrent de beoefenaars der economie, hun zin voor objectiviteit en hun bereidwilligheid tot aanhooren schijnt te koesteren, zelf een hooger standpunt inneemt en zelf wél objectief heeft aangehoord hetgeen voorgangers op den door hem gekozen weg, over hetzelfde onderwerp, hebben geleerd.

Het is opvallend, dat goede theoretici als wijlen G. Morreau in de April-aflevering 1930 van „de Economist” (blz. 305—309) en vooral prof. J. van Gelderen onder den titel „Verdieping van het Marxisme” in „De socialistische Gids” in de laatste afleveringen 1930 (blz. 561—576, 652—672, 799—810 en 869—878), beiden politieke partijgenooten van den schrijver en dus uit een oogpunt van welwillendheid zeker onverdacht, — wij blijven nu eenmaal, bij allen wetenschappelijken drang naar objectiviteit, menschen! — op een wijze het werk hebben be- en veroordeeld, die daarvan, ondanks waardeering op punten van detail, bedroefd weinig heeft overgelaten. Dit standpunt van den wetenschappelijken, d.i. onafhankelijken, beoordeelaar is zeer natuurlijk, maar is in dezen tijd van overheerschend politieke gezindheden niettemin een streepje aan den balk en lofwaardig, gelijk het natuurlijk èn lofwaardig is, wanneer iemand trouw zijn dagelijkschen plicht volbrengt. Bovendien wordt het mij, die politiek zoo geheel anders denk dan de geachte schrijver, gemakkelijk gemaakt mijn meening te zeggen zonder mij a priori iets te behoeven aan te trekken van zijn „bange verwachtingen” in zake de beoefenaars der economie, tot wie ook ik de eer heb te behooren.

De heer de Wolff begint zijn inleiding met een soort van philippica tegen practici (haute finance) en theoretici tegader in zake hun tekort aan inzicht nopens het a.s. intreden van een crisis. Dat een juist inzicht, dat ook de naaste toekomst omvat, een kostelijk goed is en veel ongelukken kan voorkomen, is duidelijk en in confesso. Maar het zou

zeker geen moeite kosten tegenover de bloemlezing van uitlatingen, die zijn bespotting moet waar maken, andere te stellen, welke waarschuwingen inhoudend tegen het nu eenmaal in een hausse-periode voortwoekerend optimisme. Reeds hier begint de eenzijdigheid. Voorspellen is op elk gebied gevaarlijk, en de economische theorie, die den prophetenmantel omhangt, daalt van haar voetstuk af. Want zij heeft te verklaren, wat is, niet te voorspellen wat komt. Zij kan alleen zeggen: wanneer er is *a*, volgt *b*. Wordt dit onjuist, omdat niet *a*, doch *c* de werkelijkheid wordt en op *c* niet *b* doch *d* volgt? Het is nimmer de taak van welke wetenschap ook, te voorspellen, welk feit er zal komen! Een medicus is niet minder bekwaam, omdat hij een acute appendicitis niet een maand te voren heeft voorspeld. Van hem wordt gevraagd, haar, wanneer zij er is, te genezen. Groot bezwaar heb ik tegen de alinea op blz. 12: „Als men ooit gevoeld heeft, hoe de economie als wetenschap nog in hare kinderschoenen staat, dan was het wel in de dagen, die wij pas hebben beleefd. Het was, om een zeer sprekend beeld te gebruiken, alsof plotseling, terwijl de menscheid door een vreeselijke epidemie werd aangetast, de geheele medische wetenschap radeloos tegenover die ziekte stond. Op het oogenblik, dat die wetenschap het meest noodig was, faalde zij volkomen!” Ik vraag mij, welk begrip van wetenschap en van aan haar in redelijkheid te stellen eischen heeft, wie zoo iets schrijven kan. Ook de medische wetenschap, zoo oud als zij is, staat tegenover tal van ziekten nog in de kinderschoenen. Zij is er niet minder wetenschap om. De eerste de beste vraagt in zijn onnoozelheid alleen naar dadelijke resultaten. Of zij bij wijs van spreken uit de lucht komen vallen dan wel langs den weg van enormen denkbaarheid van jaren of van generaties worden verkregen, laat hem koud. Zijn de gewenschte resultaten er nog niet, dan staat hij met zijn spottennij klaar. Die spottennij is echter ook hier sotternij. Wie, als de heer *de Wolff*, een boek schrijft ten einde de economie aan groote-menschen-schoenen te helpen en daarmee aan de gaaf, nu wel de naaste toekomst te kunnen voorspellen, is echter niet de eerste de beste. Maar dan is toch eerste eisch, dat hij het hypothetisch karakter van alle wetenschap erkent en niet eischen aan haar stelt, die alleen en op haar kosten succes kunnen hebben bij ... den eerste den beste! Menschen, groepen, leiders, heele volken kunnen op economisch gebied feiten stellen en door deze een causaliteit in beweging zetten, die heilzaam —, maar ook een, die verderfelijk is voor de algemeene welvaart, met alle graden daartusschen. Wat valt hier voor de wetenschap te voorspellen? Zij wordt charlatan, wanneer zij gaat doen wat de heer *de Wolff* in wetenschappelijk defaultisme van haar eischt. Haar terrein is de causale afleiding uit praemissen, niet het waarborgen, dat bepaalde praemissen nu ook feitelijk zullen existieren in de „allernaaste toekomst” of welke toekomst dan ook. „Voorspellen is verre van onwetenschappelijk, het maakt integendeel een integreerend deel van het begrip wetenschap uit.” Hoe gevaarlijk! Ja, wanneer het experiment mogelijk is, dan kan men voorspellen, dan kan men oorzaken ontke-tenen, welke gevolgen zijn te voorzien. Maar bij menselijke handelingen? Behoort het tot de taak der economie te voorspellen, dat Engeland eind April 1925 zijn pond zal herstellen met een te grooten inhoud fijn? Behoort het tot haar taak te voorspellen, dat in September 1931 Engeland den gouden standaard en daarmee denzelfden nationalen trots zal verloothen, die het er in 1925 toe bracht ondanks het hooge peil der prijzen het oude goudpond te doen herrijzen? Het kan wetenschappelijk zijn met mogelijkheden te rekenen; het is wetenschappelijk, de gevolgen dier mogelijkheden te onderzoeken; het is volkomen onwetenschappelijk te voorspellen, welke mogelijkheden zich tot feiten in de werkelijkheid zullen condenseeren. Maar deze onderscheidingen, zoo principieel zij mogen zijn, maakt de heer *de Wolff* geenszins. En daarmee is zijn heele critiek op de wetenschap en haar tekortkomingen een slag in de lucht. Wanneer de heer *de Wolff* bv. voorspellen noemt, dat de sterrenkunde, „ja zelfs uit de afwijking van den loop van een planeet kon besluiten tot het bestaan van een nog onbekend hemel-lichaam”, dan houdt hij er een begrip van voorstellen sui generis op na.

En in het echte voorspellen staat de economie niet bij de „natuur-kunde, de scheikunde, ja iederen anderen tak van wetenschap” ten achter: ook zij redeneert: op *a* volgt *b* ceteris paribus! Meer kunnen de andere wetenschappen ook niet. Wanneer de heer *de Wolff* met emphase decreeteert: „De economie als wetenschap kan dat, volgens aller meening (sic), niet en dit geeft dan ook ieder het recht van dezen tak van menscheijk weten te zeggen, dat hij nog zoo weinig¹⁾

¹⁾ Dus toch nog iets? Hier komt de schrijver in strijd met zijn begrip van „wetenschap in de werkelijke zin” waarvan alleen kan worden gesproken „als een bepaalde tak van menscheijke kennis zóó ver is gevorderd, dat zij, kennende de feiten van het verleden en het heden, daaruit conclusies voor de toekomst weet te trekken”. De economie kan dit niet, ergo schrijft de heer *De Wolff* een werk, dat hem stellig wetenschappelijk dunkt, over een onderwerp uit een vak, dat geen werkeijke wetenschap is. Zullen wij de economie als wetenschap voortaan niet meer van de „Wealth of Nations”, doch van „Het economisch Getij” dateeren?

te beteekenen heeft”, dan zullen niet velen deze uit zoo zonderlinge vermenging van wetenschap en profetie gesproken meening deelen.

Wij hebben dit voorspellen noodig, aldus de heer *de Wolff*. Ik weersprek het niet. Er is zooveel „noodig”. Doch is de bestaansreden der wetenschap het van deze door velen gehoopte nut? Wat is dan bv. het „nut” van de door den schrijver verheerlijkte sterrekunde? Wanneer de gezaghebbenden op economisch gebied elkaar volkomen tegen-spreken, zoo hebben zij dit o.a. met medici en „zelfs” wiskundigen gemeen. Dus wederom niets bijzonders en geen bepaalde reden om juist op de economie uit streng wetenschappelijk oogpunt neer te zien.

Een goede schets van de „Dogmengeschiede” der conjunctuurleer bevat het 2e hoofdstuk, al konden de invectieven aan het adres van *Treub* (blz. 47) worden gemist ter wille van het hooge peil, waarop wetenschappelijke discussie moet staan. Zelf onderscheidt de schrijver te weinig tusschen schrijvers, die alleen maar den korten resp. langen cyclus *constateeren* en die daarvan een theoretische *verklaring* pogen te geven door het opstellen van een conjunctuur-leer. Ik zou dit niet zeggen, wanneer de schrijver, gelijk zijn plan was (blz. 17), zich zelf gehouden had in dit hoofdstuk aan de zuivere beschrijving van het verschijnsel, maar hij heeft dit ten koste van zijn eigen systematiek niet weten vol te houden. Ook hier treft de weinige exactheid van de begripsvorming van den schrijver, waar hij bv. t.a.v. *John Mills* spreekt van een „uiteenzetting der wetmatigheid in de conjunctuur” (blz. 43), waar alleen kan bedoeld zijn een uitwendig, statistisch na-elkaar, terwijl de *verklaring* nog op zich laat wachten. De hier bedoelde ver-warring blijkt ook uit de instemming met een citaat uit een artikel van *J. van der Wijk* op blz. 13, waar deze het heeft over de wet der groote getallen; deze „wet” is nl. grondlegend voor de *statistiek*, doch kan nooit zelve direct *causaliteit* op economisch gebied verschaffen. Verder dan *uitwendige* regelmaat in de opeenvolging van quantitatief bepaalde verschijnselen doet genoemde wet niet aan de hand, in dit op-zicht het lot van alle statistiek dekend.²⁾ Het gaat mij ook te ver in *Malthus* den eerste te zien, die blijkens een uitlating in zijn *Essay on the Principle of Population*³⁾ met wetenschappelijke intuïtie zou hebben aangevoeld „een in theorie regelmatig verloop van den economischen cyclus” (blz. 24). *Malthus* heeft het daar heelemaal niet over conjunc-tuur, laat staan over cyclische periodiciteit, doch alleen over de „ups and downs” in verband met wat hij noemt „the constant effort towards population.” Dit heeft de heer *J. van der Wijk*, naar wien de schrijver verwijst, dan ook uitdrukkelijk geconstateerd, waar hij zegt: „In deze cyclustheorie verschijnt de economische schommeling als weerslag van een tendenz tot overbevolking”⁴⁾. De heer *de Wolff* laat na op het verband, waarin *Malthus'* cyclisme voorkomt, te wijzen. Daar echter, waar een cyclische opvatting van de conjunctuur in haar boven het bevolkingsbezwaar uitgaande algemeenheid, vermelding had moeten vinden, nl. in *Malthus'* *Principles*, 2e boek, Ch. I Section III, waar hij o.a. *Say* bestrijdt en zijn onderconsumtie-theorie opstelt, heb ik haar *niet* aangetroffen. Een dergelijke interpretatie van een schrijver, die veel heeft van het beruchte hinein interpretieren, is weinig objectief, weinig exact en wetenschappelijk onjuist. Het eenige nut is, dat de schrijver zelf ons waarschuwt, op onze hoede te zijn.

De heer *De Wolff* heeft bezwaar tegen de wijze, waarop het be-roemde economisch principe door *Dietzel* indertijd is omschreven, waarbij blijkbaar *Dietzel* dienst doet als type, als pars pro toto (blz. 290 v.). Van welk gehalte zijn bestrijding is blijkt iederen onbevoor-oordeelde, die de toelichting bij het geval van den bronbezitter wil nalezen: bij elke 100 flesschen meer daalt de verkoopprijs met 1 cent en stijgen de transportkosten met ½ cent. Het punt van uitgang is 100 flesschen, te plaatsen tegen 26 cent = $f\ 26.-$, kosten $100 \times 0.5\ ct. = f\ 0.50$, winst $f\ 25.50$. Bij 200 flesschen worden deze cijfers $f\ 50.-$, $f\ 2.-$, winst $f\ 48$. Hier is al dadelijk een fout, nl. die $f\ 2$ transport-kosten voor de 200 flesschen, daar de eerste 100 flesschen aan trans-port $f\ 0.50$ *blijven* kosten en alleen de volgende 100 één cent voor transport vorderen = $f\ 1$, samen dus $f\ 1.50$ en niet $f\ 2.-$. Want het is niet in te zien, waarom, bij uitbreiding van de productie, het voordeel van de lagere transportkosten voor de eerste 100 flesschen verloren zou gaan! Deze fout gaat het heele lijstje door. Ten slotte wil ik daar-over niet vallen, al is het wel teekenend voor des schrijvers exactheid. Maar wel wil ik met klem opkomen tegen deze caricatuur, welke de schrijver geeft van het economisch beginsel naar *Dietzel's* omschrijving: een maximum van nut bij een minimum van kosten, waar *De Wolff*

²⁾ *C. A. Verrijn Stuart*, Inleiding tot de beoefening der Statistiek I, blz. 7 (2e druk): „Haar taak is massale waarneming, en zij blijft daarbij onvermijdelijk staan bij het uiterlijke der verschijnselen; op zich zelve heeft de statistiek toch nog nimmer causaliteit in het licht gesteld. Daartoe is dit instrument der wetenschap te grof”.

³⁾ Blz. 19, deel I, 6e editie: „This sort of oscillation will not probably be obvious to common view; and it may be difficult even for the most attentive observer to calculate its periods.”

⁴⁾ *J. van der Wijk*, Het Bevolkingsvraagstuk, blz. 26. Het woord „cyclustheorie” is voor *Malthus'* losse opmerking in alle geval te zwaar-wichtig.

aan de hand van zijn flesschenschema aldus redeneert (blz. 291—292): „Voor 200 flesschen bv. is het „minimum aan kosten” $f 2-$, en voor dat minimum aan kosten kan hij geen grooter resultaat krijgen dan de maximum-opbrengst van die 200 flesschen, dat is $f 50-$. Hij heeft dus hier, zooals trouwens ook bij 100 en 300 flesschen enz., „een maximum van resultaat bij een minimum kosten.” Volgens de definitie van *von Dietzel*, handelt onze bronbezitter *altijd* economisch. De vraag: „wanneer iemand economisch handelt”, blijkt dus op vele wijzen beantwoord te kunnen worden! En toch weet ieder, dat er hier op deze vraag maar één antwoord bestaan kan, nl. bij een productie van 900 flesschen”.⁵⁾ Dit is goochelen met „minimum” en „maximum”, Bij 200 flesschen is $f 2$ niet het minimum aan kosten, doch kosten zonder meer en $f 50$ niet de maximum-opbrengst, doch de opbrengst zonder meer. En het is duidelijk, dat alleen een productie van 900 flesschen economisch handelen moet heeten, dus handelen overeenkomstig het economisch beginsel, omdat hier de optimale verhouding aanwezig is tusschen verkoopprijs, kostprijs en omzet. Het maximum van nut wordt verkregen bij een netto-winst van $f 121.50$ en deze wordt behaald bij een „minimum van kosten”. De kosten $f 40.50$ per 900 flesschen zijn de eenige, die economisch in aanmerking komen, omdat hun opoffering in verband met den verkoopprijs leidt tot de hoogste netto winst. Het woord minimum-kosten moet men niet opvatten als het laagste kosten-cijfer, den laagsten kostprijs, doch als die kosten „welke moeten worden gemaakt om tot de hoogste netto-winst of het hoogste nut te geraken. En niet winst of nut per eenheid, doch in totaal. Wie zich bij $f 32$ kosten en 800 flesschen van 19 cent nog $f 1.50$ winst laat ontgaan, handelt in strijd met het economisch principe. De gemaakte kosten, hoewel minder dan $f 40.50$, zijn niet een minimum, omdat het echte economische minimum gekend wordt uit het maximum van nut, dat netto is. De heele puzzle zit in „netto”, waarbij met de kosten reeds is afgerekend. Grif erken ik, dat de schrijver gelijk heeft in zijn bestrijding van *Dietzel*, waar deze, aanvullend, het „spaarprincipe”, d.i. het ec. principe, omschreef als die verhouding tusschen kosten en nut, dat de kosteneenheid het maximum van nutseenheden afwerpt” want dan zou inderdaad de kleinste productie de economisch gebodene kunnen zijn en, bij het schema der flesschen, ook werkelijk zijn. Dat hier *Dietzel* derailleerde, bewijst echter niets tegen de juistheid der formule zelve, gelijk die uit-en-te-na door een leger van moderne economen is en wordt gehanteerd. Het is natuurlijk wel handig, bij één schrijver een zwakke plek uit te kiezen en dan te doen, alsof daarmee met *allen* is afgerekend.

De heer *De Wolff* maakt onderscheid tusschen economisch en rationeel handelen. Het laatste zou ruimer zijn, economisch is altijd rationeel, maar niet alle rationeel handelen is economisch. Wie, in het gekozen schema, 500 flesschen met kosten $f 12.50$ verkoopt tegen 22 cent handelt rationeel, waren zijn kosten $f 13-$ of was zijn verkoopprijs 21 cent, zoo ware dit irrationeel. Economisch echter is alleen de productie met maximum winst, dus 900 flesschen. Ik voel voor die onderscheiding niets. Wie zich, door zijn productie te klein te nemen, winst laat ontgaan, handelt zoowel oneconomisch als irrationeel, ook al is zijn kostprijs bij die geringere productie niet te hoog, zijn verkoopprijs niet te laag. Economisch handelen is rationeel handelen in dienst van het welvaartsstreven, en de man, die maar 500 flesschen produceert en daardoor zich een winst van $f 24-$ laat ontgaan ($f 121.50 - f 97.50$) handelt niet niet-economisch en toch rationeel maar oneconomisch en dus irrationeel! Het is opvallend, dat de schrijver het verschil tusschen niet-economisch en oneconomisch blijkbaar niet heeft gevoeld. Dat hij nog bovendien tot een te hoogen kostprijs produceert of tot te lagen prijs verkoopt maakt, wat reeds irrationeel was, nog irrationeeler, dat is alles. De heer *De Wolff* zegt terecht: „Economisch handelt hij echter alleen, als het saldo van opbrengst en kosten zoo groot mogelijk, een „maximum” is.” Waarin echter verschilt dit van bv. *Stuart's* formulering:⁶⁾ „de verkrijging van een maximaal resultaat met gegeven middelen, of van een gegeven resultaat ten koste van een minimaal offer”? Economisch handelen is een onderdeel van rationeel handelen in het algemeen.⁷⁾ Er zal dus rationeel handelen kunnen zijn van *niet*-economischen aard, d.i. buiten het welvaartsstreven. Wat echter *on*-economisch is, moet irrationeel zijn, dit ligt in de negatie „on-”, die den band met hetgeen rationeel is doorsnijdt.

Een grief van den heer *De Wolff* vormen nu juist die „gegeven

middelen”. Hij verwijt aan de „Grenznützer” verwarring van economie en technologie: „Het economisch principe is voor hen in laatste instantie steeds — hoe zij het overigens ook trachten te definiëren — „met gegeven middelen een zoo groot mogelijk resultaat te bereiken”, waarom zij dan ook in hunne waardebeschouwingen uitgaan van een gegeven hoeveelheid goederen.” Het verwijt is niet nieuw, het werd o.a. reeds jaren geleden door *Liefmann* geuit. Maar we hebben hier weer met één groot wanbegrip te doen. Is de ceteris paribus methode in de economie toelaatbaar of niet? Mag van „gegevens” worden uitgegaan of niet? Wanneer de heer *De Wolff* klaagt over de weinige wetenschappelijkheid, tot nu toe bij de beoefening van de economie betracht en waargenomen, waarom valt hij dan aan op een punt, waar zij de beproefde methoden van isolatie en deductie, die de „exacte” natuurwetenschappen hebben groot gemaakt, voor *haar* terrein hanteert? Nadert men, met die „Daten” opereerend en, na de verklaring, nieuwe „Daten” toevoegend, niet stap voor stap de werkelijkheid, die — niemand ontkent het — dynamisch is? Hoe onzinnig — ik mag bij dezen schrijver ook wel eens een sterke uitdrukking gebruiken — de bedoelde grief èn methodologisch èn met het oog op de „Grenznützer” zelf is, blijkt, en hierop wees reeds zeer terecht de heer *v. Gelderen*, wel hieruit, dat *v. Böhm* in zijn Pos. Theorie (blz. 199, 4e druk) na de bespreking van den gegeven voorraad aldus vervolgt: „Wir behandeln die Vorräte von Gütern einer gewissen Art jetzt als das, was sie in der lebendigen Wirtschaft meistens sind, als eine bis zu einem gewissen Grade elastische Grösse” enz. Wanneer het waar is, dat, omdat zij van een gegeven hoeveelheid („Daten”) uitgaan, „de Grenznützer” niet met het economisch, maar slechts met het rationaliteits-principe kunnen werken”, waarmee werkt dan de geachte schrijver zelf? Voor hem, en voor iederen beoefenaar der wetenschap is deductie uit gegeven grootheden even onmisbaar. En laat niet *Schumpeter*, op wien de schrijver zich beroept, in zijn andere boek over Theorie der wirtschaftlichen Entwicklung op zijn eerste hoofdstuk „Der Kreislauf der Wirtschaft durch gegebene Verhältnisse” volgen als tweede „Das Grundphänomen der Wirtschaftlichen Entwicklung”, waar de theorie de „Datenänderungen” te lijf gaat? De heer *De Wolff* heeft de dingen waarover hij schrijft en de schrijvers over wie hij oordeelt, maar half op zich laten inwerken. Het is alles misverstand, niet bezonken, onrijp. De nadrukkelijkheid, waarmee hij zich uit, is daarmee in opvallende tegenspraak.

Er zou nog op zooveel, dat volstrekt onbevredigend is, kunnen worden gewezen. De heer *De Wolff* is overtuigd aanhanger van de objectieve arbeidswaardeleer van *Karl Marx*. Maar wanneer hij „het probleem der grootte der productie” (blz. 298) gaat oplossen, is het, alsof een pur sang Oostenrijker aan het woord is. Alleen kan de term grensnut geen genade vinden, hoewel de schrijver de *Gossensche* wet der genotafnemng onderschrijft. Hij wil een nieuw begrip invoeren, „de verhouding tusschen lusttoename en suikertoename” — zijn voorbeeld is nl. een wisselende suikervoorraad — welke verhouding „lustintensiteit” zal heeten. Geen bezwaar, de taal is rijk. Maar, „in tegenstelling met het grensnutbegrip” een nieuw begrip? Geloove wie het kan. Men krijgt den indruk, dat de schrijver wil suggereeren, dat hij — ter wille van den overgang tot en de redding van *Marx*, — op een essentieel punt van de subjectieve, psychologische verklaring der „Grenznützer” afwijkt. Maar 't is in waarheid een kinderachtig woordengehappel. Zoo is het ook met de onlustintensiteit, d.i. de stijgende onlust bij toeneming van den voorraad. De dalende curve van nutsintensiteit, de stijgende van de onlustintensiteit snijden elkaar op zeker punt en dat is dan de voorraad. Niet verkeerd, maar gansch niet nieuw⁸⁾ — men kan dat in extenso bv. bij den zg. bestrijder der grenswaardeleer *Robert Liefmann* vinden — en volkomen on-Marxistisch, omdat *Marx* van heel dat subjectivisme nog geen notie had, wat den grooten man natuurlijk niet kwalijk is te nemen. We zien alleen uit dit wroeten, dat de wetenschap, die niet stil stond, de aanhangers van het arbeidswaarde-mechanisme in een lastig parket heeft gebracht. In zijn Robinsonade is de heer *De Wolff* geneel de subjectivist-psycholoog, waar hij den omvang der productie en de verdeling over visch en brood geheel laat afhangen van *Robinson's* lust- en onlustintensiteit. Bekend is het naar voren brengen door *Marshall* en verschillende Amerikanen van de disutility. In een meesterlijke bespreking van „Arbeitsleid” heeft *v. Böhm* aangetoond, dat inderdaad soms naar bespaarden „toil and trouble” wordt geschat, doch dat de gevallen, waarin dit mogelijk is, om verschillende redenen zeldzaam zijn, terwijl wij bovendien hier te maken hebben met een wijze van waardebepaling, die geheel in het kader der subjectieve waardeleer past. In de groote meerderheid der gevallen heeft de schatting naar disutility geen gelegenheid, zich te doen gelden. Het is duidelijk, dat de onlust, voor *Robinson*, per uur arbeid ongelijk moet zijn, zoowel bij de visch- als bij de broodproductie. Hij eindigt met beide, zoodra hij verder arbeiden de „nutsbalans” een nadeelig saldo zou gaan aanwijzen. Houden wij er aan vast, dat voor *Marx* dit vraagstuk niet bestaat, dat hij werkt niet met uren van ongelijke onlustintensiteit,

⁸⁾ *De Wolff* erkent dit zelf ten aanzien van *H. H. Gossen*, blz. 323.

⁵⁾ Volgens het schema — ik laat de gesignaleerde fout nu maar staan — geven 900 flesschen een bruto opbrengst van $f 162-$, onkosten $f 40.50$, winst $f 121.50$. Bij 1000 flesschen worden deze cijfers $f 170-$, $f 50-$ en $f 120-$ (winst).

⁶⁾ De wetenschap der Volkshuishoudkunde en de Grondslagen der Volkshuishouding, blz. 22.

⁷⁾ Hierop wees reeds prof. *Aalberse* in zijn Delftsche oratie van 4 Oct. 1916. Zie mijn critiek in de *Economist* van 1917 en *Stuart*, t.a.p. blz. 24 noot 1.

doch, onder afzien van alle subjectief onlustgevoel — tegenhanger van de gebruikswaarde, van welke hij immers ook geheel afziet — met uren van objectieven, noodzakelijken maatschappelijken arbeid. Een uur van zoodanigen arbeid onderscheidt zich, voor de waardeveroorzaking, in niets van een ander nut, ook hier de „gespenstige Masse”, de „Gallerte”, het kristal, precies als bij de arbeidsresultaten, de waren. Men zou meenen, dat er een onoverbrugbare kloof gaapte tusschen deze objectieve arbeidsuren in de maatschappij waardegevend bij de productie aangewend en de subjectief, uit onlust-lust-vergelijking, resulterende arbeidsuren van *Robinson*, leidende tot zijn voorraad. Het zijn waarlijk twee gedachtenwerelden. Hoe voltrekt zich bij *De Wolff* de verbinding? Want hij wil verbinden, hij kan *Marx* niet loslaten. Zie hier een staaltje van dialectisch gegoochel (blz. 340): „Eerst dienen, om hetzelfde te kunnen doen, wat wij bij *Robinson* deden, de lust- en onlustvergelijkingen een *kleine verandering*” te ondergaan. *Robinson* had zijne lust- en onlustvergelijking zoo opgesteld, dat x niet de hoeveelheid van het product, maar telkens zijn „doorsneearbeid” voorstelde, noodig om een bepaalde hoeveelheid van het product te verkrijgen. Thans zal ook x in de lustvergelijkingen en onlustvergelijkingen van de diverse individuen „de gemiddelde arbeid” voorstellen om een bepaalde hoeveelheid van dit product te verkrijgen, echter niet de gemiddelde individuele arbeid, maar de *maatschappelijke*; of om met *Marx* te spreken: in al die formules stelt x een aantal arbeidsuren voor, waarin gewerkt is „onder de voorhanden zijnde maatschappelijke normale arbeidsvoorwaarden met den gemiddelden graad van geschiktheid en intensiviteit”. Terecht roept hier de heer *v. Gelderen* uit: „Wat men een kleine verandering noemt!” Inderdaad camoufleert hier *De Wolff* een geestelijken salto mortale. De lust- en onlustintensiteit bij *Robinson*, de ongelijkheid van beide ten aanzien van elk uur door hem bij het visschen en broodbakken besteed, verdwijnt geheel, en daartoe biedt het „gemiddelde” den polsstok. Echter blijft de „doorsneearbeid van *Robinson*” berekend uit volkomen subjectieve gegevens, terwijl die van *Marx* objectief is van begin tot eind, met bewuste eliminatie van alle lust-onlust subjectivisme. Hier zou *v. Böhm* spreken van wetenschappelijke doodzonde, gelijk hij deed in zijn critiek op *Marx*’ waarde-manipulaties. „De prijzen verhouden zich als de onlustintensiviteiten”, drukt de heer *De Wolff* cursief op blz. 344, en dit is hetzelfde als „in verhouding tot de „einfache Durchschnittsarbeit” die er aan besteed is” (blz. 345/6). *Marx* is gered, met veel mathematisch vertoon, tot den prijs van het afbreken van een logische gedachtenontwikkeling, met gebruik making van een kunstgreep, die met echte wetenschap spot.

Nog een opmerking ten besluite. De heer *De Wolff* geeft weer de bekende 3 tabellen uit *Böhm*’s Positive Theorie, waarbij hij uitgaat van een onderhoudsfonds van f 30 milliard en 10 miljoen arbeiders en zich afvraagt, welke productie-periode zal worden gekozen en hoe hoog het loon zal zijn in de onderstelling, dat alle kapitaal en alle arbeid zal zijn geplaatst, terwijl tevens wordt uitgegaan van de rationeele gedachte, dat de ondernemers streven naar de grootste (jaarlijksche) winst. Van de 3 loonstanden f 300.—, f 500.— en f 600.— per jaar blijkt het middelste loon het eenig mogelijke te zijn: „Es gibt kein mögliches Kapital, das Anlass hätte sich erst durch *überbieten*, und es gibt keine mössige Arbeiter, die Anlass hätten, sich durch *unterbieten* Beschäftigung zu suchen.” De heer *De Wolff* critiqueert nu, dat ook in de eerste tabel, bij f 300.— loon, dit evenwicht bestaat, nl. bij een 10-jarige productieperiode en evenzoo in de derde tabel, nl. bij een 5-jarige. De totale winst is dan voor de tabel met f 300: f 4 milliard, voor die met f 500: f 1½ milliard, voor die met f 600: f 200 miljoen. Hier zag de schrijver een kleinigheid over het hoofd, nl. dat in elke tabel het hoogste winstcijfer beslissend is over de vraag, of het loon kan stand houden. Voor tabel I komt de 10-jarige periode niet in aanmerking, hoewel er evenwicht zou zijn, omdat de 3-jarige f 7665.9 miljoen winst geeft tegen de 10-jarige maar f 4000 miljoen. En waar het loon van f 300 wordt ondersteld ten einde getoetst te worden aan zijn bestaanbaarheid, is het dood natuurlijk te redeneeren, dat er, bij die voordeeligste periode 3¼ maal meer arbeiders kunnen worden geplaatst dan er zijn en dat dus een fractie van al het kapitaal belegging zou vinden: *überbieten*. De f 300.— is geen fixum, maar een ondersteld fixum, dat wijkt bij gebleken onhoudbaarheid. Dit is zoo weinig bij voorbaat „uitgesloten”. (blz. 361) dat het in de logica ligt van het begrip probeeren. Welnu: het *kan* niet. En zoo is het in omgekeerde richting bij f 600.—. Alleen bij een loonstand van f 500.— is er een *houdbaar* evenwicht, wijl binnen die tabel het evenwicht gevonden wordt bij de voor die tabel geldende hoogste winst, nl. f 1½ milliard. Het is dit samentreffen van evenwicht en hoogste totale winst, dat maar één keer binnen één tabel voorkomt, nl. de tweede.

⁹⁾ Cursiveering van mij.

¹⁰⁾ Waartoe is die berekening noodig, tenzij om hier den overgang tegelijk te bedekken en mogelijk te maken?

Ook hieruit blijkt weer, hoe slecht de schrijver zich kan verplaatsen in den gedachtengang dergenen, die hij bestrijdt.

Maar genoeg. De grondslag, waarop de heer *De Wolff* zijn oplossing van het conjunctuurvraagstuk onder het kapitalistisch productieproces bouwt, is van dien aard, dat ik mij ontheven mag rekenen van een bespreking van die oplossing zelf. Het economisch beginsel, toegepast op de kolommen van dit tijdschrift en op mijn eigen tijd laat wel geen ander besluit toe dan dat ik mijn beschouwingen eindig op het punt, waar bij mij onlust- en lustintensiteit in evenwicht zijn.

Deze proeve van „mathematische” economie doet niet naar meer verlangden. Het conjunctuurvraagstuk, gelijk elk vraagstuk op wetenschappelijk gebied, vraagt voor zijn oplossing onbevangenheid en objectiviteit. En dan is *Marx* geen goede gids.

H. W. C. BORDEWIJK

REPERTORIUM VAN TIJDSCHRIFT-LITERATUUR OP HET GEBIED VAN ACCOUNTANCY EN BEDRIJFSHUISHOUDKUNDE

Redactie: **Mej. Dr. R. PHILIPS** en **Drs. G. L. GROENEVELD** voor bedrijfseconomie en **J. P. DE HAAN** en **J. C. SPANGENBERG** voor accountancy

A. ACCOUNTANCY

II. HET ACCOUNTANTSBEROEP

Beroepsgeheim van den accountant in speciale gevallen

Mesritz, J. H. — Aan de hand van een vijftal voorbeelden wordt bovenstaand onderwerp besproken.

A II 1 *Maandblad v. Accountancy en Bedrijfshuishoudkunde Mei 1933*

Accountancy in U.S.S.R.

Daly, R. F. — Beschreven wordt de stand van de accountancy in Rusland o.m. de boekhoud- resp. de statistiek-centrales.

A II 1 *The Accountant 24 December 1932*

Eenige opmerkingen over den wirtschaftsprüfer

Dijk, C. van — Eenige opmerkingen worden gemaakt in verband met de in Duitsland getroffen regeling van het Revisions- en Treuhandwezen.

A II 4 *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfshuishoudkunde April 1933*

Auditor's liability consequential damages

Redactie. — Naar aanleiding van het geval „Armitage v. Brewer & Knott” (de accountant werd aangesproken voor geleden schade, door niet ontdekte fraude gedurende de controle) behandeld in het nr. van 24 December 1932, geeft de redactie een nadere beschouwing over deze aangelegenheid.

A II 4 *The Accountant 4 Februari 1933*

Claim against accountants

Redactie. — Zeer uitvoerig wordt weergegeven het verhandelde voor de rechtbank inzake de van den accountant geëischte schadevergoeding, wegens niet door hem ontdekte fraude.

A II 4 *The Accountant 24 December 1932*

Claim

Uitvoerig wordt weergegeven het verhandelde voor de rechtbank inzake de eisch, ingesteld tegen den accountant op grond van plichtsverzuim als trustee bij den verkoop van een zaak.

A II 4 *The Accountant 31 December 1932*

III. LEER VAN DE INRICHTING

Mechanisation of accounts and records

Burn, J. — Besproken worden de verschillende soorten kantoor-machines en de daarmee te bereiken resultaten.

A III 3 *The Accountant 14 Januari 1933*

Cost accounts as applied to municipalities

Allcock, J. — In groote lijnen wordt een uiteenzetting gegeven van de grondslagen, waarop de kostprijsboekhouding voor overheids-bedrijven moet berusten en hoe deze moet worden toegepast.

A III 3 *The Accountant 10 December 1932*